

ความขัดแย้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย
ในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
กับข้อสังเกตบางประการ

ธโรธร ตูทองคำ¹

¹ รองศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

บทคัดย่อ

ความขัดแย้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองกับข้อสังเกตบางประการ

บทความเรื่องความขัดแย้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในกระบวนการทางการเมืองการปกครองของประเทศไทยกับข้อสังเกตบางประการ มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายและวิเคราะห์ทำความเข้าใจความขัดแย้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองในประเทศไทยที่ต่อเนื่องจากอดีตกลายเป็นปัญหาสะสมที่เป็นที่มาของความขัดแย้งปัจจุบัน แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วนประกอบด้วย ความขัดแย้งช่วงรัฐจารีตตั้งแต่อดีตจนถึงการสิ้นสุดสมัยอยุธยา พ.ศ. 2310 ความขัดแย้งจากสมัยธนบุรีสู่รัตนโกสินทร์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ความขัดแย้งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2544 และความขัดแย้งนับตั้งแต่การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ถึงปัจจุบัน

ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาความขัดแย้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ประกอบด้วย ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส แบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนแรก ความขัดแย้งภายในที่ต่อเนื่องมานับจากอดีตที่มีความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้กับการเมืองการปกครองจากส่วนกลางที่แสดงออกจากชนชั้นนำของรัฐจารีตนับตั้งแต่สมัยอยุธยาที่มีการทำสงครามระหว่างอยุธยากับปัตตานีเพื่อการขยายอำนาจ ต่อเนื่องถึงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ จนมีการจัดตั้งการปกครองภูมิภาคแบบมณฑลเทศาภิบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ห้า ที่สร้างรัฐสมัยใหม่หรือรัฐชาติ และเมื่อก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ยังคงมีความขัดแย้งอย่างต่อเนื่องที่สำคัญ คือ จอมพล

ป. พิบูลสงคราม ขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แม้สมัยหลังจะพยายามแก้ปัญหาแต่ยังคงมีความขัดแย้งเป็นระยะจนกลายเป็นความรุนแรง ความไม่ไว้วางใจ ความไม่เป็นธรรม ความอยุติธรรม ความลาหลัง และความด้อยพัฒนา ที่ทำให้เกิดความคับข้องใจของประชาชนในพื้นที่ สะสมจนกลายเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างกว้างขวาง เป็นปัญหาที่มีที่มาและต่อเนื่องจากอดีต การยุบศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) และกองบัญชาการผสมพลเรือน ตำรวจ ทหาร ที่ 43 (พตท. 43) ขณะ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เท่ากับเปิดโอกาสให้กลุ่มผู้ก่อความไม่สงบปฏิบัติการในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม ส่วนที่สอง ความขัดแย้งภายนอก เป็นความขัดแย้งระดับสากล จากความขัดแย้งทางศาสนาและวัฒนธรรมหรือตะวันตกกับมุสลิมหัวรุนแรง จนการสู้สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พื้นที่ที่มีความอ่อนไหวมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนกลายเป็นการก่อการร้ายที่มีแนวโน้มที่ความรุนแรงเพิ่มขึ้น การบรรจบของทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกทำให้ปัญหามีความรุนแรงเพิ่มขึ้นทำให้การแก้ปัญหาต้องใช้วิธีที่หลากหลายเพื่อให้การแก้ปัญหามีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์แห่งชาติและผลประโยชน์ของประชาชนทุกกลุ่มให้มากที่สุด

ABSTRACT

Conflict in Thailand's Three Southern Border Provinces in the Context of Political Changing with the Critical Remark

The objective of this article is to describe and analyze the conflict in Thailand's three southernmost provinces amidst the country's political change with a view to seeing how this conflict is related to this change and how the conflict has accumulated from the past to the present time. The article consists of four parts: the conflict during the Ayutthaya period which came to an end in 1767 (2310 B.C.), the conflict during the Thonburi and Rattanakosin periods before the change of government in 1932 (2475 B.E.), the conflict in the period between 1932 (2475 B.E.) and 2001 (2544 B.E.), and the conflict as it has developed from Prime Minister Thaksin Shinawatra's to the present.

The article shows that the conflict in three southern border provinces, namely Yala, Pattani and Narathiwat, can be divided into two parts. Firstly, the continued internal conflicts originating in the past were relevant to relations between these provinces and the central government. This power relationship can be seen in the war waged against Pattani by the influential rulers of the Ayutthaya era as a means of power expansion. The power expansion continued to the Thonburi and Rattanakosin periods. During the reign of King Chulalongkorn a new local administrative system, the

Tesaphiban, was introduced as part of his effort to modernize Siam. In the post-1932 (2475 B.E.) period conflict in the three southern provinces was still raging, especially during the premiership of Field Marshal Phibun. Despite efforts to solve it, the conflict has unfortunately continued and further developed into a structural problem involving mistrust, injustice, backwardness and underdevelopment. All this has resulted in the frustration on the part of the local people with widespread consequences. The paper thus concludes, first, that the problem has been derived from sources of structural power relations and accumulation of traumatic historical experiences. Secondly, external or international conflict involving both religious cultural differences, as evident in the antagonism between the West and radical Islam has also had an impact on the three southern border provinces, which together represent a most sensitive area in Southeast Asia. The convergence of the external and internal dimensions of the conflict has exacerbated it; its solution therefore requires various methods which take both the national interest and those of the specific groups into consideration.

จากแนวคิดที่เป็นคำพังเพยของฝรั่งเศสที่ว่า เรื่องที่เปลี่ยนแปลงไปเท่าใด ยิ่งดูเหมือนเป็นเรื่องเดียวกันมากเท่านั้น คล้ายกับคำกล่าวที่ว่า ประวัติศาสตร์ซ้ำรอย² นับเป็นจุดเริ่มต้นซึ่งเป็นที่มาของบทความความขัดแย้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองของประเทศไทย กับข้อสังเกตบางประการ ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ต่อเนื่องจนเป็นปัญหาสะสมและกลายเป็นที่มาของความขัดแย้งปัจจุบัน แบ่งเนื้อหาออกเป็นสี่ส่วนประกอบด้วย ความขัดแย้งช่วงรัฐจารีตตั้งแต่อดีตจนถึงการสิ้นสุดสมัยอยุธยา พ.ศ. 2310 ความขัดแย้งจากสมัยธนบุรีสู่รัตนโกสินทร์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ความขัดแย้งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2544 และความขัดแย้งนับตั้งแต่การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ถึงปัจจุบัน

ความขัดแย้งช่วงรัฐจารีตตั้งแต่อดีตจนถึงการสิ้นสุดสมัยอยุธยา พ.ศ. 2310

คาบสมุทรมลายูมีรัฐจารีตถือกำเนิดนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7 หรือก่อนหน้านั้น ฟูนัน จัมปา และเจนละ ลังยาซู (Lang-ya-shiu) หรือลังกาสุกะ นับเป็นเมืองแคว้น หรืออาณาจักรที่ก่อตั้งร่วมสมัยและมีศูนย์กลางที่ปัตตานี³ การเดินทางสู่ปัตตานีของชาวอาหรับและเปอร์เซียภายหลังการนับถือศาสนาอิสลาม ทำให้เผยแพร่สู่ประชาชนเป็นลำดับแรก การเสื่อมอำนาจของฟูนันในพุทธศตวรรษ

² เสน่ห์ จามริก, 2549, “คำนำ” ความเป็นมาของทฤษฎี “แบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ในประเทศไทย, ธเนศวร อารณสุวรรณ”, กรุงเทพฯ : โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับแผนงานร่วมศึกษาเสริมสร้างสุขภาวะ : กรณีย์ 3 จังหวัดภาคใต้ คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยทางสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 4.

³ ครองชัย หัตถา, 2552, ประวัติศาสตร์ปัตตานี สมัยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 15.

ที่ 11 ทำให้ลังกาสุกะที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาและถือกำเนิดนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 7 ขยายอำนาจใต้นครศรีธรรมราชลงมา มีศูนย์กลางที่ไทรบุรีและปัตตานีซึ่งเป็นเมืองที่รับการถ่ายทอดความเจริญ⁴ ภายหลังเสื่อมสลายจากการขยายอำนาจจนตกเป็นของศรีวิชัยใน พ.ศ. 1220⁵ การรับศาสนาอิสลามแทนศาสนาพุทธของพญาตนกูอินตารหรือพระยาท้าวณกา (Phaya Tu Nakpa) แห่งราชวงศ์ศรีวังสาใน พ.ศ. 2000 ที่ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นสุลต่านอิสมาอีล ชาห์ (Sultan Ismail Shah)⁶ หรือราชาอินทรากรมที่ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นสุลต่านมูฮัมหมัด ชาห์⁷ นับเป็นการเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงของปัตตานีทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ที่ทำให้ประชาชนนับถือศาสนาอิสลาม การหยั่งรากลึกจนเข้มแข็งทำให้ปัตตานีที่เป็นปัตตานีดารุสสลาม กลายเป็นศูนย์กลางศาสนาอิสลามของมลายูตอนเหนือและเผยแพร่ศาสนาสู่เมืองแคว้น อาณาจักรตอนเหนือในมลายู

ความขัดแย้งและสงครามระหว่างอยุธยากับปัตตานีที่สำคัญมาจากการก่อกบฏภายหลังการส่งทหารช่วยเหลือการสงครามที่ติดพันระหว่างอยุธยากับพม่าใน พ.ศ. 2106 การต่อต้านการปราบดาภิเษกของพระเจ้าปราสาททองทำให้ปัตตานีโจมตีนครศรีธรรมราชที่อ่อนแอจากความขัดแย้งภายในจนอยุธยาต้องส่งยามาดะนางามาช่า (Yamada Nagamasa) ปกครองใน พ.ศ. 2172 และพัทลุงใน พ.ศ. 2173⁸ การยกทัพของอยุธยาเพื่อโจมตีปัตตานีที่ปฏิเสธอำนาจของอยุธยาใน พ.ศ.

⁴ เฟิงอั้ง, หน้า 24-26.

⁵ ทักษิณ อินทโยธา, 2534, ใครคือเจ้าถิ่นลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและด้ามขวานทองเมื่อ 2,000 - 3,000 ปีก่อน?, กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, หน้า 39-44.

⁶ A. Teeuw and David K. Wyatt, 1970, *Hikayat Patani : The Story of Patani*, The Hague : Martinus Nijhoff.

⁷ Syukri Ibrahim, 1985, *Sejarah Kerajaan Melayu Patani: History of the Malay Kingdom of Patani*, Translate by Connor Bailey and John N. Miksic Ohio : Ohio University Press.

⁸ Paul Wheatley, 1961, *The Golden Khersonese Kuala Lumpur*, : University of Malaya Press, p.17.

2175 และ 2177 การประกาศเป็นอิสระของเจ้าเมืองสงขลาที่ประกาศเป็นสุลต่าน ที่ขยายอำนาจและผนวกรวมหัวเมือง คือ ไซยา นครศรีธรรมราช พัทลุง ไทรบุรี ปัตตานี⁹ จนเป็นสงครามกับอยุธยาหลายครั้ง ปัตตานีระหว่างพุทธศตวรรษที่ 22 ถึง 23 เจริญรุ่งเรืองสูงสุดจากการเป็นศูนย์กลางการค้าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การมีเจ้าเมืองที่เป็นราชาปกครองต่อเนื่องกว่าสามศตวรรษ การมีพลเมืองจำนวนมาก ที่สำคัญประกอบด้วย ชาวจีน สยาม มลายู อาหรับ เปอร์เซีย ญี่ปุ่น อังกฤษ ฝรั่งเศส โปรตุเกส และฮอลันดา ทำให้ส่วนหนึ่งกลายเป็นคนปัตตานี¹⁰ มัสยิด กรือเซะ นับเป็นสัญลักษณ์ความเจริญและความเป็นศูนย์กลางของปัตตานีที่สำคัญ

ความเจริญของปัตตานีสันนิษฐานว่ามาจากการเป็นเมืองท่าเพื่อการค้าจากการปกครองของราชวงศ์ที่มาจากตอนใน (Inland Dynasty) ระหว่าง พ.ศ. 2054 ถึง 2231 ที่ร่วมสมัยกับอยุธยาต้นราชวงศ์อุทองจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีพัฒนาการที่สำคัญสามประการ¹¹ ประการแรก ความเป็นรัฐการค้าชายฝั่งทะเล (maritime state) จากโครงสร้างการเมืองภายในที่เป็นการถ่วงดุลระหว่างราชสำนักกับพ่อค้าและขุนนางที่ร่ำรวยจากการค้าทางทะเล (Orang Kaya) ประการที่สอง ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับปัตตานีเป็นระบบบรรณาการแบบประเทศราช ประการที่สาม ความเป็นเมืองแวนแคว้น หรืออาณาจักรของปัตตานี ทำให้ไม่เป็นเนื้อเดียวกันกับเมืองแวนแคว้น หรืออาณาจักรมลายูอื่น ปัตตานีระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 ถึง 24 มีรูปแบบการปกครองแบบราชา (Kerajaan) ที่มีความหมายถึง การดำรงอยู่ของชุมชน (a condition of having Raja) เป็นความ

⁹ George V. Smith, 1974, *The Dutch in Seventeenth-Century Thailand* Dekalb Illinois : Illinois University Press, p. 32.

¹⁰ ครองชัย หัตถา, อ้างแล้ว, หน้า 88.

¹¹ ชุฬพร วิรุณหะ, 2550, “ความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จากปริทรรศน์ประวัติศาสตร์” *กำเนิดไฟใต้*, สุริชัย หวันแก้ว (บรรณาธิการ), กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 29-32.

สัมพันธ์แบบส่วนตัว การให้ผลประโยชน์ระหว่างกันสอดคล้องกับสังคมขนาดเล็ก ที่ร่ำรวยด้วยการค้า การกำหนดและดำเนินนโยบายด้วยการยึดถือผลประโยชน์ทางการค้าและการดำรงอยู่ของรัฐมากกว่าผลประโยชน์และปัจจัยอื่น โดยเฉพาะจากเชื้อชาติและศาสนา¹² จากการควบคุมกำลังคนจำนวนมากของอยุธยาทำให้เป็นอาณาจักรใหญ่และมีบทบาทสูง ส่งผลต่อความสัมพันธ์กับปัตตานีที่เป็นส่วนหนึ่งของปริมณฑลแห่งอำนาจในระบบบรรณาการที่เป็นประเทศราช เป็นการยอมรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านสัญญาที่เป็นพันธะคือ เครื่องราชบรรณาการจำนวนสามปีต่อหนึ่งครั้งที่ปัตตานีมีต่ออยุธยา และการส่งทหารยามสงครามเป็นครั้งคราว การปราศจากการครอบครองดินแดนจากอยุธยาทำให้ปัตตานีมีอำนาจปกครองตนเองภายใน อยุธยาจึงไม่ได้ครอบครองดินแดน หรือพื้นที่ปัตตานีในความสัมพันธ์แบบจารีต แต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเมืองแคว้นแคว้น หรืออาณาจักรที่มีขนาดเล็กกับเมืองแคว้นแคว้น หรืออาณาจักรที่มีขนาดใหญ่กว่า เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relation) แบบหลวมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานผลประโยชน์ร่วมกัน ภายหลังจากที่อยุธยาสูญเสียมะละกา อดีตประเทศราชให้กับโปรตุเกส ทำให้พ่อค้าวาณิชย้ายสินค้ามายังปัตตานี สอดคล้องกับผลประโยชน์ของอยุธยาที่ให้ความสำคัญกับการค้าระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตะวันออกเฉียงใต้ และตะวันตกเฉียงใต้หรือตะวันออกเฉียงกลาง ทำให้ความสัมพันธ์ยืดหยุ่น ตอรอง และร่วมมือบนพื้นฐานผลประโยชน์ที่ลงตัว

ความขัดแย้งจากสมัยธนบุรีสู่รัตนโกสินทร์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

สมัยธนบุรี ภายหลังจากอยุธยาพ่ายแพ้แก่พม่าใน พ.ศ. 2310 ทำให้แตกออกเป็นเมืองแคว้นแคว้น อาณาจักร ที่สำคัญจำนวนห้าชุมนุม พระเจ้าตากสินของธนบุรี

¹² เพิ่งอ้าง, หน้า 30-31.

มีบทบาทสำคัญเพื่อกอบกู้เอกราช การสงครามเพื่อรวมแผ่นดินทำให้เจ้าเมือง นครศรีธรรมราชที่เป็นเจ้าชุมนุมปราชัยหลบหนีไปปัตตานี แต่พระยาตานีจับกลับมา แต่พระยาตานีกลับกระด้างกระเดื่องต่อนครศรีธรรมราชใน พ.ศ. 2320 ทำให้เจ้าเมืองประสงค์ปราบปราม แต่พระเจ้าตากสินต้องการให้หมดราชการจากศึกทางเหนือก่อน¹³ ทำให้ไม่มีการสงครามกับปัตตานีตลอดสมัย ปัตตานีเป็นอิสระจากธนบุรีและรัตนโกสินทร์กว่าสิบห้าปี จวบจนสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่หนึ่ง ทรงรับสั่งให้กรมพระราชวังบวร มหาสุรสิงหนาทยกทัพปราบพม่าที่หัวเมืองมลายูช่วงและภายหลังสงครามเก้าทัพ จนขับไล่หมด เสด็จประทับที่สงขลา และมอบหมายให้ข้าหลวงนำกระแสน้ำไปส่งเพื่อให้ไทรบุรี ปัตตานี และกลันตัน เป็นประเทศราชของรัตนโกสินทร์ การขัดขึ้นของพระยาตานีทำให้เกิดสงครามระหว่างกัน ใน พ.ศ. 2329 มีการกวาดต้อนประชาชนจำนวนมาก ทรงตั้งเชื้อสายเจ้าเมืองเดิมเป็นพระยาปัตตานีหรือราชาปัตตานีหรือรายาปัตตานีปกครองปัตตานีในความดูแลของสงขลา นับเป็นการสิ้นสุดการเป็นเอกราชหรืออิสระของปัตตานีจนถึงปัจจุบัน และนับเป็นการเริ่มประวัติศาสตร์ใหม่ของปัตตานี การก่อกบฏของเจ้าเมืองปัตตานีคนใหม่ใน พ.ศ. 2351 ทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชกำหนดและใช้นโยบายแบ่งแยกและปกครองด้วยการแบ่งปัตตานีออกเป็น 7 เมือง ประกอบด้วย ปัตตานี หนองจิก ยะหริ่ง รามัน ยะลา สายบุรี และระแงะ มีฐานะเป็นเมืองระดับสามที่มีสงขลาปกครอง การแต่งตั้งเจ้าเมืองต้องมาจากกรุงเทพฯ เมืองที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นพุทธ เจ้าเมืองจะเป็นพุทธ เมืองที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิม เจ้าเมืองจะเป็นมุสลิม ทำให้ปัตตานีอ่อนแอลงมาก¹⁴ การมีระยะทางที่ห่างไกลทำให้หัวเมืองทั้งเจ็ดแห่งมีอิสระพอควร การกำหนดให้ไทรบุรีขึ้นตรงต่อนครศรีธรรมราช

¹³ ครองชัย หัตถา, อ้างแล้ว, หน้า 88.

¹⁴ เพิ่งอ้าง, หน้า 67.

และความไม่พอใจจากการส่งขุนนางจากส่วนกลางจนเกิดกบฏในไทรบุรีที่ต่อเนื่องกันสามครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่สาม ที่สำคัญคือ ใน พ.ศ. 2374 และแพร่สู่หัวเมืองทั้งเจ็ดแห่งนำไปสู่การปราบปรามจนสิ้นใน พ.ศ. 2382 นำมาสู่การแบ่งไทรบุรีออกเป็นสี่หัวเมือง ประกอบด้วย ปะลิส ไทรบุรี สตุล และกะบังปาสุ กำหนดให้เมืองแต่ละเมืองขึ้นตรงต่อนครศรีธรรมราช จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่สี่ ทรงปรับปรุงเมืองด้วยการรวมกะบังปาสุและไทรบุรีด้วยกันใน พ.ศ. 2402

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ห้า ทรงปฏิรูปการปกครองส่วนกลางใน พ.ศ. 2435 ด้วยการยกเลิกระบบจตุสดมภ์แล้วกำหนดให้มีกระทรวง ทบวง กรม แทน การปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคใน พ.ศ. 2437 ด้วยการยกเลิกการปกครองระบบหัวเมืองชั้นใน นอก และประเทศราช แทนที่ด้วยจังหวัด เมือง ด้วยการรวมกันเป็นมณฑล เรียกว่ามณฑลเทศาภิบาล สำหรับพื้นที่ภาคใต้ กระทรวงมหาดไทยเสนอกฎข้อบังคับการปกครองหัวเมืองเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2444 กำหนดให้หัวเมืองทั้งเจ็ดแห่งรวมกันเป็นมณฑลรับคำสั่งจากกรุงเทพฯ และนครศรีธรรมราช เท่ากับจำกัดอำนาจด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจจากการเก็บภาษีของเจ้าเมืองเดิม กำหนดให้กลั่นตันและตรึงกานขึ้นตรงต่อมณฑลภูเก็ตใน พ.ศ. 2438 และเจ็ดหัวเมืองขึ้นตรงต่อมณฑลนครศรีธรรมราชใน พ.ศ. 2439 ภายหลังมีการกำหนดลักษณะการปกครองท้องที่ ร.ศ. 112 ใน พ.ศ. 2437 แต่ไม่ทำให้ปัญหาความขัดแย้งลดลง ขณะเดียวกันมีการกำหนดให้มีการรวมไทรบุรี ปะลิส และสตุล ด้วยกันเพื่อจัดตั้งมณฑลไทรบุรีใน พ.ศ. 2440 และมีการจัดตั้งมณฑลปัตตานีใน พ.ศ. 2449 การรวมอำนาจศูนย์กลางหรือการขยายขอบวงอำนาจจากศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ ให้ครอบคลุมทั้งประเทศ¹⁵ ทำให้เกิดการต่อต้านทั่วประเทศ กรณีภาคใต้เกิดการรวมกันของ

¹⁵ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2541, 100 ปีแห่งการปฏิรูประบอบราชการ วิชาการของอำนาจรัฐและ

เจ้าเมืองเจ็ดเมืองสมคบคิดก่อการกบฏต่อต้านอย่างรุนแรงระหว่าง พ.ศ. 2444 ถึง 2445 แต่ภายหลังส่วนกลางปราบปรามจนสงบลง¹⁶ มีการจองจำพระยาวิเชียรภักดีหรือตั้งกุ้อับดุลกอรีเด กามารุดดิน หรือสุลต่านอับดุลกอรีเด กามารุดดิน เจ้าเมืองปัตตานี ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง 2445 ที่มีความขัดแย้งกับข้าราชการสยามอย่างรุนแรงที่พิษณุโลก ยินยอมสูญเสียดินแดนปะลิส ไทรบุรี กลันตัน และตรัง กานูให้กับอังกฤษ ใน พ.ศ. 2452 เพื่อแลกกับการยกเลิกสัญญาลี้ระหว่างสยามกับอังกฤษ พ.ศ. 2440 ทำให้ได้อำนาจการปกครองภาคใต้ของสยามกลับคืนมา

ปัญหาความขัดแย้งที่ต่อเนื่องตามมาทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่หก ทรงกำหนดรัฐประศาสนนโยบายบริหารราชการมณฑลปัตตานีใน พ.ศ. 2466 จำนวนหกประการ ที่ประกอบด้วย การเว้นการกดขี่ ศาสนาอิสลาม การเก็บภาษีไม่ควรเก็บสูงกว่าอังกฤษ การไม่ให้มีการกดขี่บีบบังคับจากเจ้าพนักงาน การให้เจ้าพนักงานบังคับประชาชน ต้องเลือกข้าราชการที่ดีและผ่านการอบรม และการกำหนดระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดทุกข์บำรุงสุขต้องปรึกษาหารือกับสมุหเทศาภิบาลก่อน ทำให้ความขัดแย้งและต่อต้านระหว่าง พ.ศ. 2466 ถึง 2481 ลดลงระดับหนึ่ง มีการเปลี่ยนแปลงจากเมืองให้เป็นจังหวัดใน พ.ศ. 2459 ทำให้มณฑลปัตตานี ประกอบด้วย จังหวัดปัตตานี ยะลา สายบุรี และ นราธิวาส ขณะเดียวกัน การดำรงอยู่ของเมืองสตูลของอดีตมณฑลไทรบุรีภายหลังการแบ่งหรือปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับอังกฤษใน พ.ศ. 2452 ทำให้กระทรวงมหาดไทยกำหนดให้เป็นเมืองจัตวาของมณฑลภูเก็ต นอกจากนี้มีการสร้างทางหลวงสายควนเนียง-สตูล ในพ.ศ. 2468 แล้ว ยังโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งอำมาตย์เอกพระยาสมันตรัฐบุรินทร์ (ตุ้ย บินอับดุลลาห์) ชาวธนบุรีให้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดสตูลใน พ.ศ. 2557 ภายหลังรับราชการที่ปัตตานี ยะลา และสตูล

อำนาจทางการเมือง, กรุงเทพฯ: บริษัท สุขุมและบุตร จำกัด, หน้า 51.

¹⁶ ลิขิต ธีรเวคิน, 2537, วรรณนาการการเมืองการปกครองไทย, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 119-123.

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2439 และมีบทบาทสำคัญที่ทำให้คนมุสลิมที่สตุลที่ส่วนใหญ่มีพื้นเพแตกต่างจากมณฑลปัตตานีทั้งเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ สภาพของบ้านเมือง หรืออื่นใดแล้ว มีสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต อัตลักษณ์ ให้คล้ายคลึงกับมุสลิมกรุงเทพฯ หรือส่วนอื่นของประเทศ ที่สำคัญคือ การใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวันซึ่งแตกต่างจากมณฑลปัตตานี¹⁷ นับเป็นความสำเร็จที่ทำให้มุสลิมจังหวัดสตุลแตกต่างจากยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ในปัจจุบัน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยุบจังหวัดสายบุรีใน พ.ศ. 2474 เหลือเพียงยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ให้ขึ้นตรงต่อกระทรวงมหาดไทย

ความขัดแย้งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2544

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบประชาธิปไตยหรือระบอบรัฐธรรมนูญ มีการยกเลิกการปกครองส่วนภูมิภาครูปแบบมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2476 และจัดตั้งเป็นจังหวัดยะลา ปัตตานี นราธิวาส ในมณฑลปัตตานีเดิม และจังหวัดสตุลในมณฑลภูเก็ตเดิม มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกใน พ.ศ. 2476 มีเพียงสตุลที่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นมุสลิม คือ อำมาตย์เอกพระยาสมันตรัฐบุรินทร์ (ตุ้ย บินอับดุลลาห์) ที่เกษียณอายุราชการใน พ.ศ. 2472 และดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในรัฐบาลพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ขณะเดียวกัน ความสำคัญของมัสยิดกรือเซะทำให้มีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสมัยพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ใน พ.ศ. 2478¹⁸ การดำรงตำแหน่ง

¹⁷ สุภลักษณ์ ตั้งจิตศีล, 2537, การเมืองของการนิยามความเป็นสตุล : ศึกษาเน้นมุมมองของรัฐไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2480, วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

¹⁸ คอยลิน อันวาร์ และสุภลักษณ์ กาญจนขุนดี (บรรณาธิการ), 2547, ไฟใต้ใครจุด?, กรุงเทพฯ: อินโดไชน่า พับลิชชิ่ง, หน้า 187.

นายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ. 2481-2487 นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยแนวคิดและนโยบายจากชาตินิยมสู่รัฐนิยมที่มีความหมายถึง ประเพณีนิยมที่คณะรัฐมนตรีใช้ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีที่มีความมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตามเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ¹⁹ ด้วยการประกาศรัฐนิยมที่ใช้อย่างเป็นทางการจำนวน 12 ฉบับ ระหว่าง พ.ศ. 2482 ถึง 2485 มีจำนวนสามฉบับที่มีผลต่อมุสลิมโดยตรง ประกอบด้วย²⁰ รัฐนิยมฉบับที่ 3 ที่กำหนดให้เรียกชาวไทยโดยมิได้แบ่งตามเชื้อชาติหรืออื่นใดเพื่อความกลมเกลียวสามัคคี²¹ ก่อให้เกิดคำเรียกชาวไทยมุสลิมทำให้ยอมรับว่าเป็นคนไทยเฉกเช่นคนไทยในที่อื่น รัฐนิยมฉบับที่ 9 ภาษาและหนังสือกับหน้าที่พลเมือง เพื่อให้อ่านออกเขียนได้ ชักชวนหรือชักจูงให้คนไทยที่ไม่รู้หนังสือหรือภาษาไทยให้เรียนรู้เพื่อการอ่านออกเขียนได้²² รัฐนิยมฉบับที่ 10 เครื่องแต่งกายที่กำหนดให้เป็นสุภาพชน ผู้ชายสวมหมวกใส่เสื้อชั้นนอก คอเปิดหรือปิด สวมกางเกงขายาวแบบสากล สวมรองเท้าหุ้มส้นหรือข้อ และถุงเท้า ผู้หญิงสวมหมวก ใส่เสื้อนอกคลุมไหล่ สวมผ้าถุง ใส่รองเท้าส้นหรือหุ้มส้นและถุงเท้า เป็นต้น²³ ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงจากความเคยชินหลายประการ เท่ากับจำกัดเสรีภาพวิถีปฏิบัติชาวมุสลิมเป็นครั้งแรก²⁴ นับตั้งแต่การห้ามสวมเครื่องแบบหรือเครื่องแต่งกายหรือชุดมุสลิม ห้ามสอนภาษามลายูในสถานศึกษา ห้ามพูดภาษามลายูในการติดต่อราชการ ให้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นชื่อที่เป็นภาษาไทย การแต่งกาย การใช้

¹⁹ รอง ศยามานนท์, 2520, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, หน้า 110.

²⁰ ปิยนาด บุนนาค, 2546, นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้ (พ.ศ. 2475-2516), กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 100-102.

²¹ รอง ศยามานนท์, อ้างแล้ว, หน้า 112.

²² เพิ่งอ้าง, หน้า 114.

²³ เพิ่งอ้าง, หน้า 116-117.

²⁴ ปิยนาด บุนนาค, อ้างแล้ว, หน้า 102.

ภาษา และการใช้ประเพณีไทย การห้ามหยุดงานวันศุกร์²⁵ มีการยกเลิกช้อยกเว้นครอบครัวและมรดกสำหรับมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนใต้ของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ใน พ.ศ. 2484 การยกเลิกตะโตะยุติธรรมที่พิจารณาคดีครอบครัวและมรดก²⁶ มีการห้ามเรียนคัมภีร์อัลกุรอาน ภาษามลายู และภาษาอาหรับ²⁷ มีการยกเลิกบทบาทของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทั้งหมดใน พ.ศ. 2487²⁸

จากผลกระทบของนโยบายและกฎหมายตามแนวคิดรัฐนิยมทำให้นายอดุลย์ ณ สายบุรี หรือตนกู อับดุลญะลาล นาเซร์ บุตรชายคนเล็กของอดีตเจ้าเมืองสายบุรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนราธิวาส ยื่นเรื่องร้องทุกข์ต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใน พ.ศ. 2487 แด่ล้มเหลว ความเปลี่ยนแปลงจากการตัดสินใจเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับฝ่ายอักษะระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง จอมพล ป. พิบูลสงคราม แม้จะพ้นจากตำแหน่งใน พ.ศ. 2487 และทำให้ประเทศไทยแพ้สงครามโลกครั้งที่สองใน พ.ศ. 2488 ทำให้ต้องคืนดินแดนปะลิส ไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู ภายใต้การปกครองของญี่ปุ่นให้กับประเทศไทยใน พ.ศ. 2486 นับเป็นสาเหตุที่ทำให้ขบวนการเรียกร้องเอกราชปัตตานีเคลื่อนไหวระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง เติ้งกูมะหะหมัด มะไฮยิดดิน บุตรชายคนเล็กของพระยาวิชิตรักดีหรือเติงกูอับดุลกอร์เด กามารุดดิน เจ้าเมืองปัตตานีคนสุดท้าย ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างกลุ่มชาตินิยมมลายูและผู้นำศาสนาที่ร่วมมือกับอังกฤษ เพื่อต่อต้านญี่ปุ่นและคาดหวังจากความช่วยเหลือของอังกฤษที่มีต่อขบวนการภายหลัง

²⁵ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2549, *ความเป็นมาของทฤษฎี “แบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ในประเทศไทย, กรุงเทพฯ : โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับแผนงานร่วมศึกษาเสริมสร้างสุขภาวะ : กรณี 3 จังหวัดภาคใต้ คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยทางสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 79.*

²⁶ เพิ่งอ้าง, หน้า 75.

²⁷ เพิ่งอ้าง, หน้าเดียวกัน.

²⁸ คอยลิน อันวาร์, 2547, “นโยบายชาตินิยมกับการต่อต้านของชาวมุสลิม” *ไฟใต้ใครจุด?, คอยลิน อันวาร์ และสุลักษณ์ กาญจนขุนดี (บรรณาธิการ), กรุงเทพฯ: อินโดไชน่า พับลิชชิ่ง, หน้า 43.*

สงครามสิ้นสุดลง ด้วยการนำแนวคิดรัฐนิยมที่ผสมผสานชาวมุสลิมให้เป็นไทยของ รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ปลุกเร้าชาตินิยมให้กับชาวมุสลิมเริ่มจากผู้นำทาง ศาสนาและการเมืองทำให้ประชาชนจำนวนมากสนับสนุน ควบคู่กับการเรียกร้อง ความสนใจจากนานาชาติ²⁹ การพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นำมาสู่การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเรือนที่ต่อเนื่องกัน ระหว่าง พ.ศ. 2487 ถึง 2491 จำนวนห้าคน การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ นายปรีดี พนมยงค์ ทำให้มีการกำหนดนโยบายที่ผ่อนปรนเพื่อหลีกเลี่ยงการแบ่ง แยกดินแดนออกจากประเทศไทยด้วยการออกพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนา ญัหมัฎฝ่ายอิสลาม พ.ศ. 2488 เพื่อช่วยเหลือ คຸ່ມครอง และอุปถัมภ์กิจการศาสนา อิสลาม ทำให้มีการจัดตั้งสถาบันการศึกษาหลายระดับ มีการให้ทุนเพื่อศึกษาเพิ่ม เต็มที่เมกะ จุฬาราชมนตรีมีบทบาทอุปถัมภ์ศาสนา และการใช้คำว่าชาวไทย มุสลิม³⁰ การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ที่ มีแนวทางเดียวกับนายปรีดี พนมยงค์ มีนโยบายผ่อนปรนกับชาวมุสลิมด้วยการ ตราพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม ใน พ.ศ. 2490 เพื่อรักษาความเป็นระเบียบ ที่มัสยิด³¹ การส่งกรรมการสอดส่องภาวการณ์ใน 4 จังหวัดชายแดนใต้ในพื้นที่ ในวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2489 ทำให้มีการประชุมอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2489 ทำให้มีข้อสรุป มอบหมายให้หะยีสุหลง อับดุล กาเดร์ หรือหะยีสุหลง หรือฮัจญ์สุหลง โต๊ะมีนา ประธานกรรมการอิสลามประจำ

²⁹ ปิยนาด บุณนาค, 2546, อ้างแล้ว, หน้า 103-104.

³⁰ เพิ่งอ้าง, หน้า 114-116.

³¹ (1) “พระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พ.ศ. 2490” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 64 ตอนที่ 41 วัน ที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2490 (2) รุ่ง แก้วแดง 2511 ทศนคติของโต๊ะครูต่อการปรับปรุงปอเนาะเป็น โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบัน บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ หน้า 126 (3) สงคราม ชื่นภิบาล 2518 การผสมกลมกลืนชาวไทยมุสลิม ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 101 ทั้งหมดอ้างใน (4) ปิยนาด บุณนาค, อ้างแล้ว, หน้า 119.

จังหวัดปัตตานี ยื่นหนังสือถึงพลเรือตรีถวัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์ ที่มีข้อเสนอที่สำคัญ 7 ประการ ประกอบด้วย³² (1) การแต่งตั้งบุคคลที่มีอำนาจปกครองสตูล ยะลา ปัตตานี นราธิวาส ที่มีอำนาจแต่งตั้ง ปลด ย้ายยัง เปลี่ยนแปลง แทนที่ข้าราชการทั้งหมด บุคคลท่านนี้เกิดในจังหวัดเหล่านี้ (2) การกำหนดให้ข้าราชการในจังหวัด สตูล ยะลา ปัตตานี นราธิวาส ร้อยละ 80 เป็นมุสลิม (3) การกำหนดให้ภาษาไทยและภาษามลายูเป็นภาษาราชการ (4) การกำหนดให้ใช้ภาษามลายูตลอดการศึกษาภาคบังคับที่ระดับประถมศึกษา (5) การกำหนดให้ศาลรับพิจารณาเฉพาะกฎหมายอิสลามแยกออกจากศาลหรือกฎหมายอื่น มีโต๊ะกาลีหรือกอฎีหรือโต๊ะยุติธรรมร่วมพิจารณาชี้ขาด (6) ภาษีที่เก็บและรายได้จากสี่จังหวัดให้ใช้เฉพาะภายในสี่จังหวัด (7) การกำหนดให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดมีอำนาจกำหนดกิจการมุสลิมทั้งปวง แต่การปฏิบัติตามข้อเสนอมีน้อย เลื่อนร่าง และสิ้นสุดลงภายหลังการรัฐประหารวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490

ปัญหาที่สะสมทำให้ความขัดแย้งที่ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นนำไปสู่ไม่สงบในพื้นที่ จนเกิดการปล้นสะดมบ้านเรือนที่ส่วนใหญ่เป็นไทยพุทธและโรงเรียนกว่าสองร้อยคดีช่วงปลาย พ.ศ. 2490³³ แม้ภายหลังการรัฐประหารจะให้นายควง อภัยวงศ์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่การยื่นข้อเสนอทั้ง 7 ข้อ ของหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ กลับทำให้นายกรัฐมนตรีปฏิเสธ หรือทำตามข้อเสนอบางข้อ สภาพปัญหาจากความขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภค สภาพความเป็นอยู่ที่ล้าหลัง โจรผู้ร้ายชุกชุมโดยเฉพาะจากขบวนการโจรจีนคอมมิวนิสต์ มีการประท้วง การก่อความไม่สงบ และการปะทะระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐโดยเฉพาะตำรวจ ความไม่ไว้วางใจระหว่างกันพร้อมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงนำไปสู่เหตุการณ์ดุซง

³² ประมวลและเรียบเรียงจาก (1) ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, อ้างแล้ว, หน้า 91-91 (2) เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร 2547 หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ : กบฏหรือวีรบุรุษสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, หน้า 87.

³³ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, อ้างแล้ว, หน้า 102.

ยอ นับเป็นเหตุการณ์ที่ถือกำเนิดภายหลังการกลับมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงครามในวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2491 เหตุการณ์ดังกล่าวที่อำเภอจะนะ จังหวัดนราธิวาส ถือกำเนิดในวันที่ 26 เมษายน พ.ศ. 2491 จากความหวาดระแวงและไม่ไว้วางใจระหว่างกันนำไปสู่การปะทะกันระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชนระหว่างทำพิธีอาบน้ำมนต์เพื่อต่อสู้กับขบวนการโจรจีนคอมมิวนิสต์ที่ปล้นสะดม ทำให้ประชาชนเสียชีวิตจำนวนกว่า 400 คน ตำรวจเสียชีวิตจำนวน 30 คน ทำให้ชาวบ้านจำนวน 2,000 คนถึง 6,000 คน หลบหนีสู่อกนอกประเทศไทยไปยังมลายา มีการรวบรวมสมาชิกจำนวนหนึ่งจัดตั้งขบวนการประชาชาติมลายูปัตตานี (Gobogan Meleyu Patani Raya : GAMPAR) ในพ.ศ. 2491 ขณะเดียวกัน นายสามารถ เอี่ยมวิโรจน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นมุสลิม จังหวัดนราธิวาส ยื่นหนังสือต่อหัวหน้าคณะกรรมการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ใน พ.ศ. 2491 เพื่อแก้ปัญหา แต่กลับถูกยิงจนเสียชีวิตอย่างมีเงื่อนงำใน พ.ศ. 2491 การพิจารณาคดีหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ ที่เป็นกบฏต่อแผ่นดินเป็นไปอย่างต่อเนื่องตลอดสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ศาลฎีกาตัดสินให้จำคุกเป็นเวลา 4 ปี 6 เดือน และปล่อยตัวใน พ.ศ. 2495 แต่กลับหายตัวอย่างลึกลับภายหลังการพบตำรวจสันติบาลที่สงขลาใน พ.ศ. 2497

การรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มีต่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2500 นับเป็นเวลาใกล้เคียงกับการเป็นเอกราชของสหพันธรัฐมลายาในวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2500 การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใน พ.ศ. 2501 นับเป็นช่วงเวลาเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เพราะมีนโยบายประนีประนอมและให้ความสำคัญกับภาคใต้ ด้วยแนวคิดการผสมผสานจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่หนึ่งที่มีหลักการและเหตุผลเบื้องต้นคือ แนวทางประเพณีนิยมของสถาบันจากรัฐ ศาสนา ระบบราชการ ผู้นำ และประชาชน ด้วยกัน เพื่อส่งเสริมความเป็นอยู่โดยเฉพาะคนมุสลิม

ในจังหวัดสตูล ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส และลดความขัดแย้งระหว่างชาวพุทธกับมุสลิมในพื้นที่³⁴ มีการเคลื่อนไหวของขบวนการโจรจีนคอมมิวนิสต์ที่สหพันธรัฐมลายา กับบุคคล กลุ่ม หรือขบวนการในประเทศไทย มีการจับกุมแกนนำคนสำคัญด้วยข้อหาทลายอหิการที่สำคัญ คือ อามิน โต๊ะมีนา บุตรชายคนแรกของหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ ใน พ.ศ. 2504 จนภายหลังศาลถอนฟ้องใน พ.ศ. 2508 และย้ายถิ่นพำนักไปกลันตันจนถึงแก่กรรมภายหลัง ด้วยการปกครองแบบอำนาจนิยมอย่างต่อเนื่อง ทั้งจากการปกครองสมัยราชาธิปไตยและระบอบรัฐธรรมนูญของรัฐที่มีการปกครองเผด็จการอำนาจนิยม การไม่ได้รับความเป็นธรรม ความยุติธรรม การใช้ความรุนแรง และจากนโยบายแบ่งแยกและปกครอง การผสมกลมกลืน เป็นส่วนใหญ่ ที่สำคัญ คือ บทบาทของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐบางส่วนที่จัดการกับสุลต่านอับดุลกอรีเด กามารุดดิน ใน พ.ศ. 2445 เติงกูมะหะหมัด มะไฮยิดดิน ใน พ.ศ. 2491 และหะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ ใน พ.ศ. 2497 ก่อตัวและผลักดันให้เกิดการต่อสู้รวมกลุ่มการเมืองที่กลายเป็นขบวนการแบ่งแยกดินแดนที่สำคัญ คือ³⁵ แนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติปัตตานี (Barisan Revolusi Nasional Meleka Pattani : BRN) ที่ก่อตั้งใน พ.ศ. 2503 การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพลถนอม กิตติขจร ระหว่าง พ.ศ. 2506 ถึง 2516 ยังคงเป็นช่วงต่อเนื่องจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เพราะมีนโยบายที่ต่อเนื่องนับตั้งแต่การจัดรูปแบบการปกครองพิเศษให้สอดคล้องกับท้องถิ่น การกำหนดแนวปฏิบัติให้ข้าราชการที่มีต่อจังหวัดชายแดนภาคใต้ การจัดตั้งศูนย์การให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนเป็นกรณีพิเศษ และการให้สิทธิพิเศษทั้งหลายแก่ประชาชนในจังหวัด

³⁴ จรัญ มะลูลีม, 2545, “หน่วยที่ 13 ชาวมุสลิมในประเทศไทย”, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการเมืองในภูมิภาคและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย หน่วยที่ 8-15 (ฉบับปรับปรุง), นนทบุรี สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, หน้า 285.

³⁵ คอยลิน อันวาร์, 2547, “ขบวนการต่อสู้ของชาวมุสลิมภาคใต้” ไฟใต้ใครจุด ?, คอยลิน อันวาร์ และสุลักษณ์ กาญจนขุนดี (บรรณาธิการ), กรุงเทพฯ : อินโดไชน่า พับลิชชิ่ง, หน้า 57-64.

ชายแดนภาคใต้³⁶ ขณะเดียวกันยังเป็นช่วงที่มีการจัดตั้งกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์ทางการเมืองที่สำคัญ คือ ขบวนการปลดปล่อยสหปัตตานี (Pattani United Liberal Organization : PULO) ที่ก่อตั้งใน พ.ศ. 2511 และม็อบประท้วงเพื่อเอกราชของปัตตานี และแนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติปัตตานี (Barisan Nasional Pembebasan Pattani : BNPP) ที่จัดตั้งใน พ.ศ. 2514 มีนายอดุลย์ ณ สายบุรี เป็นแกนนำ เพราะปฏิเสธอุดมการณ์และยุทธศาสตร์แนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติปัตตานีที่มีแนวทางสังคมนิยมและเป็นพันธมิตรกับพรรคคอมมิวนิสต์

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นับเป็นการเปิดกว้างทางการเมืองการปกครองที่เป็นประชาธิปไตย แต่ความขัดแย้งที่ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส กลับมีอย่างต่อเนื่องนับโดยเฉพาะการละเมิดสิทธิมนุษยชน ที่ชนบทเทือกเขาบูโดกัน การใช้ความรุนแรงจับกุมผู้ต้องสงสัยที่เกี่ยวข้องกับขบวนการแบ่งแยกดินแดนด้วยการเผาหมู่บ้าน สังหาร หรืออื่นใด³⁷ ตั้งแต่รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ และ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช จนถึงสมัยนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่มีเหตุการณ์สำคัญ คือ การกล่าวหานาวิกโยธินสังหารประชาชนจำนวน 5 คน แล้วนำศพโยนใส่สะพานทอดที่สายบุรีเพื่ออำพรางคดี³⁸ ทำให้มีการประท้วงอย่างกว้างขวาง จนถึงรัฐบาลม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช และนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ดังเช่น การวางระเบิดใกล้ที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จังหวัดยะลา ในวันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2520³⁹ เป็นต้น การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นำ

³⁶ จรัญ มะลูลีม, อ้างแล้ว, หน้าเดียวกัน.

³⁷ คอยลิน อันวาร์, 2547, “ขบวนการต่อสู้ของชาวมุสลิมภาคใต้” ไฟใต้ใครจุด ?, คอยลิน อันวาร์ และสุภลักษณ์ กาญจนขุนดี (บรรณาธิการ), กรุงเทพฯ: อินโดไชน่า พับลิชชิง, หน้า 65.

³⁸ เพิ่งอ้าง, หน้า 65-73.

³⁹ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2551, ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง” ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 267-274.

มาสู่การกำหนดนโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีสาระสำคัญหลายประการ ช่วงทศวรรษที่ 2520 นับเป็นช่วงเวลาสำคัญสำหรับนโยบายจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีผลต่อเนื่อง เพราะมีการกำหนดนโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ใน พ.ศ. 2521 เป็นการเฉพาะฉบับแรก มีเนื้อหาครอบคลุมทุกมิตินับตั้งแต่สังคมวิทยา การเมืองภายใน การเมืองระหว่างประเทศ เศรษฐกิจ และการก่อการร้าย มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยในพื้นที่และการปรับสภาพแวดล้อมทุกมิติให้เกิดการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ที่มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ หลายประการ ที่สำคัญ คือ มีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2523 ตามข้อเสนอสภาความมั่นคงแห่งชาติ ปรับปรุงการบริหาร ประสิทธิภาพของข้าราชการ และพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดชายแดนภาคใต้ จนนำมาสู่คำสั่งของกระทรวงมหาดไทยเมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2524 จัดตั้งศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ. บต.) มุ่งประสานการปฏิบัติงานกับส่วนราชการฝ่ายทหาร กองบัญชาการผสมพลเรือน ทหาร ตำรวจ ที่ 43 (พตท. 43) ที่เป็นหน่วยอำนวยการที่จัดตั้งพร้อมกันที่มีภารกิจหลักเพื่อป้องกันปราบปรามการก่อการร้ายทุกรูปแบบ⁴⁰ กลุ่มการเมือง ขบวนการแบ่งแยกดินแดน ขบวนการก่อการร้ายรูปแบบใหม่ ที่สำคัญ คือ ขบวนการมูจาฮิดีนปัตตานี (Battisan Bersatu Mujahiddin Pattani : BBMP) เป็นกลุ่มติดอาวุธที่ประกาศต่อสู้เพื่อเอกราชของปัตตานี ที่ก่อตั้งใน พ.ศ. 2528 และแนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติปัตตานี (Barisan Revolusi Nasional : BRN) ที่มีความแตกแยกภายในทำให้ใน พ.ศ. 2527 มีการแตกแบ่งออกเป็นสามกลุ่ม คือ กลุ่ม BRN Coordinante ที่ช่วงแรกมีความเคลื่อนไหวน้อย มุ่งเน้นความเคลื่อนไหวทางการเมืองในมาเลเซียมากกว่า กลุ่ม BRN Congress เป็นกลุ่มที่เข้มแข็งที่สุด และมีความเคลื่อนไหวด้านการ

⁴⁰ จรัญ มะลูลีม, อ้างแล้ว, หน้า 292-293.

ทหาร ทำให้รัฐบาลให้ความสำคัญและสนใจมากที่สุด และกลุ่ม BRN Uram เน้นความเคลื่อนไหวทางการเมืองและศาสนา

การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ นับเป็นช่วงเวลาเริ่มต้นของการใช้นโยบายความมั่นคงแห่งชาติเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ฉบับที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2531 ถึง 2535 ที่ต่อเนื่องถึงรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน พลเอกสุจินดา คราประยูร นายอานันท์ ปันยารชุน เพื่อลดความหวาดระแวง การสร้างความเข้าใจ ที่มีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม การเปิดกว้างให้ผู้นำมุสลิมทางการเมืองทั้งระดับประเทศและท้องถิ่น ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐเข้าใจปัญหา แม้ยังไม่มีพลังผลักดันอย่างเพียงพอเพื่อแก้ปัญหาอย่างทั่วถึง รัฐบาลยังต้องเผชิญกับปัญหาความขัดแย้งที่สะสม ที่สำคัญ คือ การชุมนุมของมุสลิมจำนวนกว่าห้าหมื่นคนที่มีสยิดกรือเซะใน พ.ศ. 2533 เพื่อประท้วงการขึ้นทะเบียนมัสยิดกรือเซะเป็นโบราณสถานทำให้ไม่สามารถประกอบศาสนกิจ ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในทศวรรษที่ 2530 มาจากความเปลี่ยนแปลงของกลุ่มการเมือง ขบวนการแบ่งแยกดินแดน ขบวนการก่อการร้าย จากโครงสร้างภายใน ที่สำคัญ คือ⁴¹ ขบวนการพูโล แม้เคยเป็นองค์กรที่เข้มแข็งและมีเป้าหมายการต่อสู้เด่นชัด แต่กลับมีความแตกแยกภายในจนลดบทบาทลงนับตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 2530⁴² ก่อให้เกิดขบวนการพูโลใหม่ใน พ.ศ. 2538 ความแตกแยกและแตกต่างของอุดมการณ์และเจตนารมณ์ของกลุ่มการเมือง ขบวนการแบ่งแยกดินแดน ขบวนการก่อการร้ายเหล่านี้ เป็นที่มาของความพยายามสร้างเอกภาพการรวมกลุ่มใน พ.ศ. 2532 ทำให้แนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติปัตตานี ขบวนการพูโล และแนวร่วมปลดปล่อย

⁴¹ สุกลักษณ์ กาญจนขุนดี, 2547, “ใครจุดไฟได้” ไฟใดใครจุด ?, คอยลิน อันวาร์ และสุลักษณ์ กาญจนขุนดี (บรรณาธิการ), กรุงเทพฯ: อินโดไชน่า พับลิชชิ่ง, หน้า 94–98.

⁴² ปิยมิตร ปัญญา, “ประวัติย่อแห่งความรุนแรง(2): ใครเป็นใครในความรุนแรง” หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน, วันที่ 10 มีนาคม 2556, หน้า 22.

แห่งชาติปัตตานี ที่อาจรวมถึงขบวนการมุจาฮิดีนปัตตานี⁴³ จัดตั้งเป็นขบวนการ
นักสู้เพื่อปัตตานี และกลายเป็นขบวนการเบอร์ซาทู (The United Front for the
Independence of Patani : Bersatu) ใน พ.ศ. 2534 ที่มีการใช้ยุทธวิธีที่แบ่งออกเป็น
กองโจรย่อย เคลื่อนไหวในป่า และไม่มีฐานที่มั่นในประเทศไทยที่ชัดเจน⁴⁴
ผลงานที่สำคัญ คือ การเผาสามสิบโรงเรียนใน พ.ศ. 2538 แล้วภายหลังจึงมีการ
เผาอย่างต่อเนื่องทุกเดือน

ความขัดแย้งนับตั้งแต่การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ถึงปัจจุบัน

การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ระหว่าง พ.ศ.
2544 ถึง 2549 นับเป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะเป็นช่วงเวลาที่
ความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ประกอบด้วยยะลา ปัตตานี และ
นราธิวาส มีความขัดแย้งที่รุนแรงมากที่สุดที่ต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ปัญหาความขัด
แย้งที่สะสม ความเปลี่ยนแปลงจากสภาพแวดล้อมทั้งภายในประเทศและระหว่าง
ประเทศ นำมาความหวาดระแวงระหว่างกัน ปัญหาความขัดแย้งสามจังหวัด
ชายแดนภาคใต้ที่ต่อเนื่องถึงปัจจุบันมีที่มาจากแนวคิดที่สำคัญสองแนวคิด แนวคิด
แรก⁴⁵ จากปัจจัยภายใน คือ การดำเนินการตามนโยบายที่ก่อให้เกิดปัญหา ที่
สำคัญที่สุดมาจากการยุบศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอบต.)
และกองบัญชาการผสมพลเรือน ตำรวจ ทหาร ที่ 43 (พ.ต.ท. 43) ในวันที่ 30
เมษายน พ.ศ. 2545 แม้ว่าจะมีสมาชิกขบวนการแบ่งแยกดินแดนมอบตัวจำนวน
114 คน นับตั้งแต่ พ.ศ. 2542 และมีการเผาสถานที่ราชการโดยเฉพาะโรงเรียน
อย่างต่อเนื่องฉิวเฉียดเดือนละหนึ่งถึงสองครั้ง ด้วยคำแนะนำของข้าราชการตำรวจ

⁴³ เพิ่งอ้าง, หน้าเดียวกัน.

⁴⁴ สุกฤษณ์ กาญจนขุนดี, อ้างแล้ว, หน้า 96.

⁴⁵ เพิ่งอ้าง, หน้า 114-118.

ชั้นผู้ใหญ่บางคนทำให้มีการยุบหน่วยงานทั้งสอง มีการมอบหมายให้หน่วยงานรับผิดชอบตามปกติ กล่าวคือ กระทรวงมหาดไทยรับผิดชอบการพัฒนา ตำรวจรับผิดชอบด้านความสงบเรียบร้อย และทหารกลับที่ตั้งและดูแลความสงบเรียบร้อยตามแนวชายแดน เหตุผลสำคัญมาจากการเป็นหน่วยงานที่ใช้งบประมาณจำนวนมาก การประเมินสถานการณ์การก่อการร้ายไม่รุนแรงและตำรวจควบคุมได้ และการมองว่าศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความสัมพันธ์กับพรรคการเมืองตรงข้าม⁴⁶ และมีนัยด้านหนึ่งจากการส่งนายตำรวจที่แวดล้อมนายกรัฐมนตรีกฎบัตรหน้าทีในพื้นที่ในพื้นที่ อีกด้านหนึ่งเพื่อเปลี่ยนแปลงสายสัมพันธ์ทางการเมืองที่อิงแอบกับศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีความใกล้ชิดกับพรรคประชาธิปัตย์ ทำให้บางส่วนมีการใช้อำนาจที่เป็นปัญหาจากการจัดการหรือใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรมหรืออยู่ติดธรรมกับบุคคลที่เชื่อว่ามีความสัมพันธ์กับกลุ่มการเมือง ขบวนการแบ่งแยกดินแดน หรือขบวนการก่อการร้าย ด้วยวิธีที่หลากหลาย การยุบหน่วยงานทั้งสองทำให้การข่าวบกพร่อง เพราะเป็นเครือข่ายสืบราชการลับที่ดีที่สุด เจ้าหน้าที่ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้นำชุมชน ทำให้มีช่องทางการสื่อสารของประชาชนที่สะท้อนความไม่พอใจออกมา และศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้และกองบัญชาการผสมพลเรือน ตำรวจ ทหาร ที่ 43 มีบทบาทของความสมดุลระหว่างหน่วยงานด้านความมั่นคงและการสืบราชการลับในพื้นที่ภาคใต้⁴⁷ การยุบหน่วยงานทั้งสองทำให้เป็นปัญหาตามมา ทั้งนี้เพราะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างทหารหรือกองทัพบกกับตำรวจอย่างรุนแรง จากการมอบหมายงานด้านความมั่นคงและการสืบราชการลับทั้งหมดของจังหวัดละจังหวัดในพื้นที่ภาคใต้ ทำให้เกิดความแตกแยก

⁴⁶ สุภาศพรณ ตั้งตรงไพโรจน์, 2552, “รัฐกับสังคมมุสลิมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ : การทำความเข้าใจเรื่องเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ และการท้าทายในการแก้ไขปัญหา” เอเซียปริทัศน์ ปีที่ 30 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม, หน้า 95.

⁴⁷ เพิ่งอ้าง, หน้า 95-96.

จากความสมดุลที่อ่อนไหวระหว่างหน่วยงานความมั่นคงทั้งหลายในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานทั้งสองที่ปรากฏเป็นการเมืองในองค์การจึงถือกำเนิดท่ามกลางปัญหาที่สำคัญอย่างยิ่งยวดด้วยการเน้นความร่วมมือระหว่างหน่วยงานด้านความมั่นคง นอกจากนี้ จากนโยบายของรัฐบาลที่สำคัญ คือ การปราบปรามยาเสพติด ปราบปรามผู้มีอิทธิพล ปราบปรามการค้าของหนีภาษี และการจัดระเบียบสังคม ที่แม้มีการดำเนินการทั่วประเทศ แต่สำหรับพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีความละเอียดอ่อนสูง ก่อให้เกิดปัญหา ดังเช่น การปราบปรามผู้มีอิทธิพลและการปราบปรามการค้าของหนีภาษี ทำให้ผู้มีอิทธิพลที่อยู่ในหลากหลายหน้าที่การงาน เช่น นักการเมืองบางคน พ่อค้านักธุรกิจบางคน หรือบุคคลอื่นใดที่มีผลประโยชน์เป็นต้น ไม่พอใจ ทำให้มีการจ้างเด็ก เยาวชน หรือบุคคลอื่น ที่ไม่สามารถกลลอบชนของหนีภาษีได้ ปฏิบัติการที่ผิดกฎหมายรูปแบบอื่น และเป็นช่องทางให้ขบวนการว่าจ้างบุคคลหรือชักจูงไปในทางที่เป็นประโยชน์กับขบวนการที่สำคัญคือการเป็นแนวร่วมเพื่อปฏิบัติการ เป็นต้น แม้นโยบายบางนโยบายผู้นำทางศาสนาสนับสนุนดังเช่นการจัดระเบียบสังคมก็ตาม ดังนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นจึงมีความสัมพันธ์กับผลประโยชน์ของท้องถิ่น

แนวคิดที่สอง จากปัจจัยภายนอก การมุ่งเน้นปัญหาที่สะสมอย่างต่อเนื่องและยาวนานในพื้นที่ทำให้บุคคล กลุ่มบุคคล กลุ่มการเมือง ขบวนการแบ่งแยกดินแดน ขบวนการก่อการร้าย ที่ต่อต้านการกำหนด การดำเนินการ การปฏิบัติของรัฐของประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง ทำให้แบ่งออกเป็นสองส่วนที่แม้มีความเชื่อมโยงกันแต่มีความแตกต่างอย่างมาก ส่วนแรก เป็นบุคคล กลุ่มบุคคล กลุ่มการเมือง ขบวนการแบ่งแยกดินแดน ขบวนการก่อการร้ายรูปแบบเดิมที่มุ่งเน้นการต่อสู้ที่มีตั้งแต่การต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม การจัดการปกครองรูปแบบพิเศษ การปกครองตนเอง จนถึงการแยกเป็นเอกราชหรือเป็นส่วนหนึ่งของประเทศเพื่อนบ้าน ที่รัฐจัดการด้วยวิธีการที่หลากหลายอย่างต่อเนื่อง จนประสบความสำเร็จเป็น

ที่น่าพอใจ ส่วนที่สองที่เป็นผลจากการฟื้นฟูศาสนาอิสลามแนวตั้งเดิมนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 และแพร่หลายช่วงทศวรรษที่ 2520 และสู่ประเทศไทยอย่างเด่นชัดในทศวรรษที่ 2530 จนส่วนหนึ่งกลายเป็นการปฏิบัติการในประเทศไทยอย่างเป็นทางการในช่วงทศวรรษที่ 2540 ด้วยกระแสความขัดแย้งและการปะทะกันระหว่างตะวันตกที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำกับอิสลามส่วนหนึ่งที่เป็นเบื้องหลังของความขัดแย้งของเหตุการณ์และสงครามอย่างต่อเนื่อง เหตุการณ์วันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2544 ที่ตึกเวิลด์เทรด นิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา จนนำไปสู่สงครามในอัฟกานิสถาน และการก่อการร้ายอีกหลายแห่งทั่วโลก โดยเฉพาะในเอเชียตะวันตกหรือตะวันออกกลาง เอเชียใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประเทศไทย กลุ่มการเมือง ขบวนการแบ่งแยกดินแดน ขบวนการก่อการร้ายรูปแบบใหม่ที่ก่อตัวขึ้นนับตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2520 โดยเฉพาะจากบุคคลที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศบางคนจากสถานศึกษาบางแห่งหรือครูผู้สอนบางคน โดยเฉพาะจากประเทศตะวันออกกลางและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางประเทศ และได้รับการปลูกฝังอุดมการณ์ที่หลากหลายส่วนหนึ่งเป็นการใช้ความรุนแรง ตัวแปรจากการสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศนับเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้บุคคลที่สำเร็จการศึกษารู้สึกแปลกแยก (alienation) จากสังคมไทย⁴⁸

เนื่องจากส่วนหนึ่งสำเร็จการศึกษาด้านศาสนาทำให้บางส่วนประกอบอาชีพด้านการศึกษา ส่วนหนึ่งจึงถ่ายทอดความคิดและปลูกฝังความคิดให้กับเด็กและเยาวชนที่ศึกษาในสถานศึกษาบางแห่ง บางส่วนได้รับการสนับสนุนจากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากกลุ่มหรือองค์กรหรือตัวแสดงอื่นใดของประเทศที่มีความคิดตรงกันข้ามกับนโยบายหรือแนวทางของรัฐบาลไทย ประกอบกับความขัดแย้ง ความยากจน ความอยู่ดีศรีธรรม ความไม่เป็นธรรม หรืออื่นใด ที่เป็นปัญหาสะสม

⁴⁸ อนุสรณ์ ดันโชติกุล, ความไว้วางใจทางการเมืองและความแปลกแยกทางการเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณีปัญญาชนมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้, สารนิพนธ์หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

โดยเฉพาะปัญหาเชิงโครงสร้างทำให้ขบวนการก่อตัวและขยายตัวอย่างรวดเร็ว ดังนั้น หากวิเคราะห์ตามแนวทางที่สอง ไม่ว่ารัฐบาล หรือสถาบัน หรือองค์กร หรือหน่วยงานใด จะมีอำนาจ ปัญหาย่อมถือกำเนิดอย่างแน่นอน เพราะสถานการณ์ที่เปราะบางเข้าขั้นที่นำไปสู่ปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรม การดำเนินนโยบายของรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร เป็นเพียงการกระตุ้นให้ปัญหาที่สะสมเปิดเผยออกมา หรืออาจพิจารณาจากรัฐบาลที่มีอำนาจภายหลังทั้งจากพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ นายสมัคร สุนทรเวช นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ และนางสาว ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ปัญหาที่ยังไม่ยุติแต่ยังคงมีความขัดแย้งและความรุนแรงเป็นระยะ แม้ภายหลังจะมีการรื้อฟื้นจัดตั้งศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ. บต.) และกองบัญชาการผสมพลเรือน ตำรวจ ทหาร ที่ 43 (พ.ต.ท. 43) ภายหลังแล้วก็ตาม โครงสร้างของกลุ่มหรือองค์กรหรือขบวนการที่จัดตั้งมีลักษณะเป็นการจัดตั้งองค์กรตามแนวคิดขบวนการก่อการร้าย (Terrorism) มีลักษณะเป็นเครือข่าย (network) มีอิสระ มีการปฏิบัติการที่มีประสิทธิภาพ และสลายตัวทันที ที่สำคัญแบ่งออกเป็น กลุ่มแกนหลัก (Core Group) เซลล์โครงสร้าง (Structural Cell) และหน่วยปฏิบัติการ (Operational Cell)⁴⁹ เป็นหน่วยปฏิบัติการที่มีขนาดเล็ก (cell) ด้วยการตัดตอนที่ทำให้ไม่สามารถทราบได้ว่าผู้สั่งการระดับที่สูงกว่าโดยเฉพาะระดับปฏิบัติการเหนือขึ้นไปสองชั้นขึ้นไปเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใด ทำให้แม้จับบุคคลผู้ก่อความไม่สงบได้แล้วแต่ไม่สามารถหาบุคคลที่อยู่เบื้องหลังที่แท้จริงได้ ที่สำคัญคือ มีลักษณะเป็นนักรบชาวบ้านหรือทหารบ้านที่ส่วนหนึ่งเป็นชาวบ้านทั่วไปที่พร้อมปฏิบัติการทางทหารในทันทีที่มีโอกาสแสดงถึงการมีปัญหาด้านการข่าว มีการใช้ศาสนาด้วยการสาบานเป็นเครื่องมือ ทำให้ไม่มีการเผยแพร่ความลับ มีการใช้อัตลักษณ์เพื่อสถาปนาความเป็นตัวตน

⁴⁹ สุรชาติ บำรุงสุข, 2549, “การก่อการร้ายในศตวรรษที่ 21”, จุลสารความมั่นคงฉบับที่ 4 โครงการความมั่นคงศึกษา, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ: สแควร์ ปริ้นซ์ 93 จำกัด, หน้า 21-24.

มีวัตถุประสงค์ทางการเมืองโดยตรงคือ การแบ่งแยกดินแดน

การปฏิบัติการที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องถึงปัจจุบัน คือ การปล้นปืนที่กองพันพัฒนาที่ 4 ค่ายกรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ตำบลมะรือโบออก อำเภอเจาะไอร้อง จังหวัดนราธิวาส ในวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2547 พร้อมด้วยการปฏิบัติการอีกหลายแห่ง สถานการณ์ความขัดแย้งภาคใต้มาถึงจุดแตกหักเมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2547 เมื่อมีกลุ่มบุคคลจำนวนกว่าหนึ่งร้อยคนโจมตีฐานที่มั่นและป้อมค่ายของทหารและตำรวจจำนวน 11 แห่งในพื้นที่ 10 อำเภอ ของยะลา ปัตตานี และสงขลา มีการปะทะกันระหว่างกองกำลังทั้งสองฝ่ายทำให้ผู้ก่อความไม่สงบเสียชีวิตจำนวน 108 คน บาดเจ็บจำนวน 4 คน ถูกจับจำนวน 17 คน เจ้าหน้าที่เสียชีวิต 5 คน บาดเจ็บจำนวน 21 คน มีการบุกยึดมัสยิดกรือเซะของชาวมุสลิมเพื่อหลบหนีการปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐยิงถล่มเข้าไปในมัสยิด มีผลทำให้ผู้ก่อการเสียชีวิตจำนวน 32 คน มีการวิพากษ์วิจารณ์ถึงการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐที่เกินกว่าเหตุ สถานการณ์ความขัดแย้งที่ทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นและมีแนวโน้มบานปลายจนทำให้รัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร จัดตั้งกองอำนวยการเสริมสร้างสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้ (กอ. สสส. จชต.) ในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2547 เหตุการณ์ตากใบนับเป็นตัวอย่างของเหตุการณ์ที่มีความสำคัญมากที่สุดเหตุการณ์หนึ่ง ถือกำเนิดวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2547 มีจุดเริ่มต้นจากการที่ประชาชนจำนวนมากที่อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เรียกร้องปล่อยตัวผู้ชายที่ถูกจับจำนวน 6 คน ทำให้ตำรวจขอความช่วยเหลือจากทหาร การขว้างปาสิ่งของและปิดล้อมสถานีตำรวจทำให้เจ้าหน้าที่ด้านความมั่นคงยิงแก๊สน้ำตาใส่กลุ่มผู้ชุมนุมและประท้วง มีการจับกุมประชาชนจำนวนมาก เพื่อนำไปที่ค่ายทหารที่จังหวัดปัตตานี การเดินทางสามชั่วโมงทำให้ประชาชนเสียชีวิตจำนวนกว่า 85 คน เป็นผลจากบาดแผลกระสุนปืนจำนวน 7 คน ที่เหลือขาดอากาศหายใจและถูกทุบตีจากความอ่อนแอของร่างกายเนื่องจากอยู่ในช่วงถือศีลอด สถานการณ์ความไม่สงบ

ที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องทำให้รัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ตัดสินใจจัดตั้งคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) ในวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2548 เพื่อเสนอแนะนโยบาย มาตรการ กลไก และวิธีการสร้างความสมานฉันท์และสันติสุขในสังคมไทย แต่ความรุนแรงยังคงมีอย่างต่อเนื่อง⁵⁰ นอกจากนี้ ยังมีการแก้ปัญหาของรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ด้วยการนำบุคคลสำคัญที่เป็นมุสลิมรุ่นเก่า เช่น นายอารีย์ วงศ์อารยะ วันมูหะมัดนอร์ มะทา พลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน เป็นต้น แต่การแก้ปัญหาล่วงเพียงระดับหนึ่งเท่านั้น ขณะเดียวกันก็มีการเพิ่มอำนาจให้กับพลเอกสนธิ บุญยรัตกลิน ผู้บัญชาการทหารบก เพื่อแก้ปัญหาคความไม่สงบในพื้นที่ การรัฐประหารวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 นำไปสู่การพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร

การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ทำให้มีการกล่าวคำขอโทษต่อสถานการณ์ที่ก่อรีเซและตากใบในวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 แต่สถานการณ์กลับมีความรุนแรงเทียบเคียงกับสมัย พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แม้มีความพยายามเพื่อประนีประนอมจากทางคณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติเพื่อแก้ปัญหาคความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่สำคัญ เช่น การดักยิงรถตู้โรงเรียนที่จังหวัดยะลาในวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 การลอบวางเพลิงที่โรงเรียนสามแห่งที่อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา การเรียกร้องของประชาชนจำนวนกว่าสองร้อยคนในวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 ให้ถอนตำรวจตระเวนชายแดนออกจากหมู่บ้านที่โรงเรียนบ้านบาเจาะ ตำบลบาเจาะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา เพราะเชื่อว่าเกี่ยวข้องกับการเสียชีวิตของประชาชน การยอมตามข้อเสนอด้วยการถอนออกทำให้ประชาชนพอใจและยุติการชุมนุม เป็นต้น ทำให้มีผู้เสียชีวิตจำนวนเกือบ 2,700 คน ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2550 ขณะที่นายสมัคร สุนทรเวช ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

⁵⁰ สุภาค์พรรณ ตั้งตรงไพโรจน์, อ้างแล้ว, หน้า 97.

และต่อเนื่องถึงนายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ ขณะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีภายหลัง มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บอย่างต่อเนื่อง ขณะที่การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลเป็นพลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ นายสมัคร สุนทรเวช และนายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ ทำให้ปัญหา ความสัมพันธ์ระหว่างมาเลเซียกับไทยในกรณีสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ลดลง การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ใน พ.ศ. 2550 นำ มาสู่ความคาดหวังการแก้ปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ภาคใต้ มีความพยายามสร้าง สันติภาพให้เกิดขึ้นในพื้นที่เนื่องจากพรรคประชาธิปัตย์ครองเสียงพื้นที่ภาคใต้ อย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่การเลือกตั้งทั่วไปใน พ.ศ. 2518 และโดดเด่นภายหลังที่ นายชวน หลีกภัย ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ จนชนะการเลือกตั้ง ทั่วไปครั้งที่สองใน พ.ศ. 2535 แต่ความคาดหวังที่จะนำความสงบมาสู่พื้นที่ภายใน พ.ศ. 2553 กลับล้มเหลวเพราะสถานการณ์กลับมีความรุนแรงและต่อเนื่อง ทำให้ รัฐบาลต้องยอมรับปัญหาและความล้มเหลวเพื่อแก้ปัญหาให้ลุกลามในเวลาอัน สั้น เพราะสถานการณ์มีความถี่และความรุนแรงอย่างมากนับตั้งแต่ พ.ศ. 2554 การดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ใน พ.ศ. 2554 สถานการณ์ความขัดแย้งยังคงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง แม้มีการปรับเปลี่ยนยุทธวิธีที่ หลากหลาย ทำให้สถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ภาคใต้ยังคงดำรงอยู่ต่อไป จน กลายเป็นเหตุการณ์ปกติรายวัน ทำให้อุดรรวมทั้งหมดมีผู้เสียชีวิตมากกว่าห้าพัน คน เป็นทั้งทหาร ตำรวจ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชุตรักษาหมู่บ้าน (ชรบ.) อาสาสมัคร ทหารพราน ผู้พิพากษา ครู อาจารย์ ที่เป็นเจ้าหน้าที่รัฐ พระสงฆ์ ประชาชนชาว พุทธ ชาวมุสลิม ที่เป็นประชาชน ผู้ก่อความไม่สงบ ผู้ก่อการร้าย นำความสูญเสีย มาสู่พื้นที่ ประชาชน และภาคส่วนทุกภาคส่วน

จากการวิเคราะห์หลายส่วนพบว่า ขบวนการแนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติปัตตานี (Barisan Revolusi Nasional¹ Coordinante : BRN Coordinate) ที่เกือบกลายเป็น ขบวนการแนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติปัตตานีทั้งหมด โดยเฉพาะภายหลังการสลาย

ตัวของ BRN Congress ใน พ.ศ. 2546 จนกลายเป็นกลุ่มที่มีการจัดตั้งดีที่สุด เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องติดต่อกัน เป็นกลุ่มเบื้องหลังการปฏิบัติการเกือบทั้งหมด แม้แนวคิดรัฐสังคมนิยมแพนอาหรับ (Pan-Arab) จะสิ้นสุดลงพร้อมกับการสิ้นสุดของพรรคคอมมิวนิสต์มลายา แต่การเคลื่อนไหวของ BRN Coordinate ยังคงมีอยู่ มีการเตรียมการเพิ่มการสนับสนุนจากประชาชนให้ได้ประมาณ 200,000 ถึง 300,000 คน ในจำนวนนี้ร้อยละ 10 เป็นนักรบที่ต่อสู้ด้วยอาวุธ มีเพ-มุดาที่เป็นองค์การสำหรับเยาวชนหรือยุวชนที่ก่อตั้งใน พ.ศ. 2535 เป็นกลไกที่เป็นแกนความเคลื่อนไหวเพื่อแสวงหาการสนับสนุนจากประชาชนในพื้นที่เพื่อเดินทางไปศึกษาที่ตะวันออกกลาง และเดินทางกลับประเทศที่มีจำนวนประมาณ 2,500 คน ใน พ.ศ. 2547 ทำให้เกิดบัญชีดำของเยาวชนจำนวนกว่า 4,000 คน ใน พ.ศ. 2548 ภายหลังจิงยกเลิก จนมีการประเมินตัวเลขที่ประมาณหนึ่งพันคน แกนนำส่วนใหญ่เป็นอุสตาซของโรงเรียนสอนศาสนา⁵¹ ตาดีกา ปอเนาะ BRN Coordinate จึงเป็นองค์การที่จัดตั้งเพื่อดำเนินการทางการเมืองของขบวนการแนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติปัตตานีที่ประสบความสำเร็จสูงผ่านเครือข่ายโรงเรียนสอนศาสนาและครูสอนศาสนา มีการเกณฑ์บุคคลจำนวนหนึ่งเพื่อรับการฝึกปฏิบัติจากค่ายก่อการร้ายเจโอที่อินโดนีเซีย ความต้องการแสดงบทบาทโดยตรงและผลลัพธ์เร็วเป็นที่มาของการแยกตัวและจัดตั้งเป็นขบวนการหน่วยลาดตระเวนขนาดเล็ก (Runda Kumpulan Kecil : RKK) ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสถาปนารัฐปัตตานีดารุสซาลาม ที่มาจากพลังมวลชน อำนาจทางการเมือง การทหาร และเศรษฐกิจ มีเป้าหมายเพื่อการแบ่งแยกและปกครองตนเอง การก่อตั้งรัฐปัตตานีดารุสซาลาม การเป็นฐานเพื่อก่อตั้งสหพันธรัฐมลายู และการเป็นฐานขยายแนวคิดการปฏิวัติอิสลาม คาดว่ามีสมาชิกจำนวนประมาณ 500 คน กระจายทั่วพื้นที่ภาคใต้จำนวนกว่า 500 หมู่บ้าน ครอบคลุมพื้นที่ปฏิบัติการแต่ละพื้นที่ที่แบ่งออกเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 5 ถึง

⁵¹ ปิยมิตร ปัญญา, อ้างแล้ว, หน้า 22.

10 คน ทำงานโดยอิสระและขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม⁵²

ดังนั้น จากความขัดแย้งที่มีความเป็นมาจากอดีตที่ต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ทำให้แบ่งช่วงของความขัดแย้งภาพรวมออกเป็นสองส่วน ส่วนแรก ความขัดแย้งภายในที่ต่อเนื่องมานับจากอดีตจากการรับรู้ ทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก นโยบาย พฤติกรรมชั้นนำ ผู้ปกครอง ชุมนาง และเจ้าหน้าที่ของรัฐบางส่วน จนกลายเป็นความรุนแรง ความไม่เป็นธรรม ความอยุติธรรม ความล่าช้า และ ความด้อยพัฒนา สะสมจนกลายเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างกว้างขวาง ส่วนที่สอง ความขัดแย้งภายนอก เป็นความขัดแย้งระดับสากล จากความขัดแย้งทางศาสนาและวัฒนธรรมระหว่างตะวันตกกับมุสลิมหัวรุนแรง สู่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พื้นที่ที่มีความอ่อนไหวมากที่สุดแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลายเป็นการก่อการร้ายที่มีแนวโน้มทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น การบรรจบของทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ทำให้การแก้ปัญหาต้องใช้รูปแบบบูรณาการ องค์กรรวม รอบคอบ และรอบด้าน การแสวงหาความร่วมมือจากทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ คำนึงถึงผลประโยชน์แห่งชาติมากที่สุด เพื่อให้ปัญหายุติ เกิดสันติสุข มีสันติภาพ ความสงบสุข และความร่มเย็น อันเป็นประโยชน์ต่อประเทศและประชาชนโดยรวมในช่วงเวลาที่เหมาะสม

⁵² ปิยมิตร ปัญญา, “ประวัติย่อแห่งความรุนแรง (3) : อาร์เคคกับเจไอ”, หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน, วันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2556, หน้า 22.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ครองชัย หัตถา. 2552. ประวัติศาสตร์ปัตตานี สมัยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คอยลิน อันวาร์. 2547. “ขบวนการต่อสู้ของชาวมุสลิมภาคใต้” ไฟใต้ใครจุด ?. คอยลิน อันวาร์ และสุภลักษณ์ กาญจนขุนดี ([บรรณาธิการ]. กรุงเทพฯ อินโดไชน่า พับลิชชิง.
- คอยลิน อันวาร์. 2547. “นโยบายชาตินิยมกับการต่อต้านของชาวมุสลิม” ไฟใต้ใครจุด ?. คอยลิน อันวาร์ และสุภลักษณ์ กาญจนขุนดี (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: อินโดไชน่า พับลิชชิง.
- คอยลิน อันวาร์ และสุภลักษณ์ กาญจนขุนดี (บรรณาธิการ). 2547. ไฟใต้ใครจุด ?. กรุงเทพฯ: อินโดไชน่า พับลิชชิง.
- จรัญ มะลูลีม. 2545. “หน่วยที่ 13 ชาวมุสลิมในประเทศไทย” เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการเมืองในภูมิภาคและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย หน่วยที่ 8-15 (ฉบับปรับปรุง). นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. 2547. หนีสุหร่ง อับดุลการเด : กบฏหรือวีรบุรุษสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2551. ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง” ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2541. 100 ปีแห่งการปฏิรูประบอบราชการ วิวัฒนาการของอำนาจรัฐและอำนาจทางการเมือง. กรุงเทพฯ: บริษัท สุขุมและบุตร จำกัด.

ชูลีพร วิรุณหะ. 2550. “ความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จากปริทรรศน์ประวัติศาสตร์” กำเนิดไฟใต้. สุริชัย หวันแก้ว (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทักษิณ อินทโยธา. 2534. ใครคือเจ้าถิ่นลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและด้ามขวานทอง เมื่อ 2,000 - 3,000 ปีก่อน? กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. 2549. ความเป็นมาของทฤษฎี “แบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ในประเทศไทย”. กรุงเทพฯ: โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับแผนงานร่วมศึกษาเสริมสร้างสุขภาวะ : กรณี 3 จังหวัดภาคใต้ คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยทางสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปิยนาด บุนนาค. 2546. นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้ (พ.ศ. 2475-2516). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปิยมิตร ปัญญา. “ประวัติย่อแห่งความรุนแรง (2) : ใครเป็นใครในความรุนแรง”. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน วันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2556.

ปิยมิตร ปัญญา. “ประวัติย่อแห่งความรุนแรง (3) : อาร์เคเคกับเงา”. หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน. วันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2556.

พระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พ.ศ. 2490. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 64. ตอนที่ 41. วันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2490.

รอง ศยามานนท์. 2520. ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

รุ่ง แก้วแดง. 2511. “ทัศนคติของโต๊ะครูต่อการปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎรสอนศาสนาอิสลาม”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

ลิขิต อีริเวคิน. 2537. **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สงคราม ชื่นภิบาล. 2518. **“การผสมกลมกลืนชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้”**. วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี. 2547. **“ใครจุดไฟได้” ไฟได้ใครจุด?**. คอยลิน อันวาร์ และสุภลักษณ์ กาญจนขุนดี (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: อินโดไชน่าพับลิชชิง.

สุภาศพรณ ตั้งตรงไพโรจน์. 2552. **“รู้จักสังคมมุสลิมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ : การทำความเข้าใจเรื่องเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ และการท้าทายในการแก้ไขปัญหา”**. เอเชียปริทัศน์. ปีที่ 30. ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม.

สุภลักษณ์ ตั้งจิตศีล. 2537. **“การเมืองของการนิยามความเป็นสตูล : ศึกษาเน้นมุมมองของรัฐไทยระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2480”**. วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุชาติ บำรุงสุข. 2549. **การก่อการร้ายในศตวรรษที่ 21**. จุลสารความมั่นคง ฉบับที่ 4. โครงการความมั่นคงศึกษา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ: สแควร์ ปริ้นซ์ 93 จำกัด.

เสน่ห์ จามริก. 2549. **“คำนำ” ความเป็นมาของทฤษฎี “แบ่งแยกดินแดนในภาคใต้ในประเทศไทย”**. ธเนศวร อาภรณ์สุวรรณ. กรุงเทพฯ: โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับแผนงานร่วมศึกษาเสริมสร้างสุขภาวะ : กรณี 3 จังหวัดภาคใต้ คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยทางสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

- Ibrahim, Syukri 1985 **Sejarah Kerajaan Melayu Patani : History of the Malay Kingdom of Patani** Translate by Connor Bailey and John N. Miksic Ohio : Ohio University Press
- Smith, George V. 1974 **The Dutch in Seventeenth-Century Thailand** Dekalb Illinois : Illinois University Press
- Teeuw, A. and David K. Wyatt 1970 **Hikayat Patani : The Story of Patani** The Hague : Martinus Nijhoff
- Wheatley, Paul 1961 **The Golden Khersonese** Kuala Lumpur : University of Malaya Press